

ACTA HISTRIAE
32, 2024, 2

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE

32, 2024, 2

KOPER 2024

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 32, leto 2024, številka 2

Odgovorni urednik/

**Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

Uredniški odbor/

**Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Flavij Bonin, Paolo Broggio (IT), Stuart Carroll (UK), Àngel Casals Martínez (ES), Alessandro Casellato (IT), Dragica Čeč, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleksej Kalc, Borut Klabjan, Urška Lampe, Amanda Madden (USA), John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Aleš Maver, Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Jeppe Büchert Netterstrøm (DK), Žiga Oman, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Jože Pirjevec, Claudio Povalo (IT), Marijan Premović (MNE), Colin Rose (CA), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Tamara Scheer (AT), Polona Tratnik, Boštjan Udovič, Marta Verginella, Nancy M. Wingfield (USA), Salvator Žitko.

Uredniki/Redattori/

Editors:

Žiga Oman, Urška Lampe, Boštjan Udovič, Jasmina Rejec

Prevodi/Traduzioni/

Translations:

Cecilia Furioso Cenci (it.), Žiga Oman (angl.)

Lektorji/Supervisione/

Language Editors:

Žiga Oman (angl., slo.), Cecilia Furioso Cenci (it.)

Izdajatelj/Editori/

Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Institut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijeva 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zdjp.si/en/p/actahistriae/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

Finančna podpora/

Supporto finanziario/

Financially supported by:

Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research and Innovation Agency

Slika na naslovnici/

Foto di copertina/

Picture on the cover:

Sveti Stefan, Črna gora / Sveti Stefan, Montenegro / Sveti Stefan, Montenegro (Wikimedia Commons).

Redakcija te številke je bila zaključena 30. junija 2024.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA): Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navodila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zdjp.si>.

Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zdjp.si/it/>.

The submission guidelines and all articles are freely available in color via website <http://https://zdjp.si/en/>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Martin Bele: Plemstvo v mestu in mestne elite	177
<i>La nobiltà nelle città e le élite cittadine</i>	
<i>Nobility in Towns and Urban Elites</i>	
 Dejan Juhart & Martin Bele: Primerjava pečatov celinskih in primorskih mest na Slovenskem v srednjem veku	201
<i>Confronto tra i sigilli delle città continentali e litoranee della Slovenia medievale</i>	
<i>Comparison of Seals of Mainland and Coastal Towns in the Slovene Lands in the Middle Ages</i>	
 Marina Odak: Representations of St. George On Coins Minted in the Medieval City of Bar	225
<i>Rappresentazione di san Giorgio sulle monete coniate nella città medievale di Bar</i>	
<i>Upodobitve sv. Jurija na kovancih kovanih v srednjeveškem mestu Bar</i>	
 Marijan Premović & Vasilj Jovović: Apprentices from the Zeta Littoral in Late Medieval Ragusa	247
<i>Apprendisti del litorale di Zeta nella Ragusa tardo medievale</i>	
<i>Vajenci iz Zetskega primorja v poznosrednjeveškem Dubrovniku</i>	
 Marija Mogorović Crljenko & Danijela Doblanović Šuran: Origin of the Population and Councillor Families in the Rovinj Census of 1595/6	271
<i>La provenienza della popolazione e le famiglie dei consiglieri nel censimento di Rovigno del 1595/6</i>	
<i>Izvor prebivalcev in družine svetnikov po popisu prebivalstva Rovinja iz let 1595/1596</i>	

Gordana Rovčanin Premović: Potential for Reaffirming Architectural Values of Historical Urban Structures on the Coast of Montenegro	297
<i>Potenzialità di riaffermazione dei valori architettonici dei complessi urbani storici sul Litorale montenegrino</i>	
<i>Možnosti za reafirmacijo arhitektonske vrednosti zgodovinskih urbanih celot v Črnogorskem primorju</i>	

PLEMSTVO V MESTU IN MESTNE ELITE

Martin BELE

Univerza v Mariboru, Filozofska Fakulteta, Oddelek za zgodovino, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: martin.bele@um.si

IZVLEČEK

Članek obravnava prisotnost in dejavnost plemstva v srednjeveških celinskih ter istrskih mestih na območju današnje Slovenije. Raziskava je časovno omejena na obdobje med 13. in zgodnjim 15. stoletjem. Za celinski prostor so obravnavani Maribor, Ptuj in Ljubljana, za Istro pa Piran, Izola in Koper. Mesta v notranjosti (z izjemo Ptuja) so mestne pravice dobivala šele v visokem srednjem veku, naselbine v Istri pa so bile precej starejše. Medtem ko se je v istrskih mestih v visokem srednjem veku razvila mestna elita in (ponekod) mestno plemstvo (patriciat), zasledimo v celinskih mestih pripadnike fevdalnega plemstva.

Ključne besede: 13. stoletje, 14. stoletje, mestne elite, fevdalno plemstvo, patriciat, Maribor, Ljubljana, Ptuj, Piran, Izola, Koper

LA NOBILTÀ NELLE CITTÀ E LE ÉLITE CITTADINE

SINTESI

L'articolo esamina la presenza e l'attività della nobiltà nelle città medievali continentali e istriane nell'area dell'odierna Slovenia. In termini di tempo, la ricerca è limitata al periodo compreso tra il XIII e l'inizio del XV secolo. Maribor, Ptuj e Lubiana sono oggetto di ricerca dell'area continentale, mentre per l'Istria sono stati presi in considerazione Pirano, Isola e Capodistria. Le città dell'entroterra (con l'eccezione di Ptuj) ottennero i diritti di città solo nell'Alto Medioevo. Gli insediamenti in Istria sono invece molto più antichi. Mentre nelle città istriane nell'Alto Medioevo si sviluppò un'élite urbana e (in alcuni luoghi) una nobiltà urbana (patriziato), nell'entroterra troviamo la presenza della nobiltà feudale.

Parole chiave: XIII secolo, XIV secolo, élite urbane, nobiltà feudale, patriziato, Maribor, Lubiana, Ptuj, Pirano, Isola, Capodistria

UVOD¹

V sledečih vrsticah bo govora o prisotnosti in dejavnosti(h) elit ter plemstva v mestih na prostoru današnje Slovenije – tako v celinskih mestih, kot v mestih v slovenski Istri. Namen članka je obravnavati in primerjati dejavnosti fevdalnega plemstva v celinskih mestih današnje Slovenije ter mestnih elit oziroma (v primeru Kopra) mestnega plemstva v slovenski Istri. Doprinos k znanstveni razpravi bo predvsem v osvetlitvi razlik in primerjavi življenja ter delovanja obeh skupin v izbranih mestih. Mestne elite iz vrst meščanov se v celinskih mestih niso razvile na isti način kot v istrskih mestih, zato meščanov celinskih mest k raziskavi nismo pritegnili. Tako fevdalno plemstvo kot istrska mestna elita sta v primerjavi z ostalimi prebivalci mest imela privilegiran položaj, a hkrati so se politične, pravne in ekonomske okoliščine obeh skupin izredno razlikovale. Obravnavano obdobje bo predvsem čas med 13. in 15. stoletjem. Iz celinskega prostora bo beseda še najbolj tekla o Mariboru, Ptujju in Ljubljani, medtem ko bodo iz istrskega območja obravnavani Piran, Koper in Izola.

Med pisci, ki so se v preteklih letih ukvarjali s plemstvom oziroma srednjeveškimi mestnimi elitami na tleh današnje Slovenije, je treba omeniti raziskovalce, kot so Sergij Vilfan (1975, 19–27), Jože Mlinarič (2006, 261–278), Darko Darovec (2020, 655–687; 2022, 855–908; 2023b, 743–776), Tone Ravnikar (2011, 250–263; 2020, 49–66; 2023, 611–639), Peter Štih (2011, 7–24), Dušan Kos (1998), Miroslav Pahor (1972), Dušan Mlacović (2011, 166–186; 2019, 157–180; 2022, 819–854), Janez Mlinar (2011, 439–456), Boris Hajdinjak (2011, 264–307) in Darja Mihelič (1985; 2011, 148–165).

Prav tako je bilo pri pisanju članka zbrano listinsko gradivo ter druga, narativna ali v verzih pisana besedila iz zgoraj zakoličenega časovnega okvirja. To gradivo so v preteklosti zbirali in izdajali Joseph von Zahn (UBSt I–III), Franc in Milko Kos (GZS IV–V), Heinrich Appelt in Gerhard Pferschy (UBSt IV), Dušan Kos (CKL), Hermann Weisflecker, Annelies Redik (RHSt I), France Baraga (na podlagi gradiva Boža Otorepca) (GZS VI), Jože Mlinarič (GZM III–IV, VI–VII, X) ter Božo Otorepec (GZL I–III, VI, IX). V sklopu raziskave je bilo pregledano tudi gradivo, ki sta ga zbrala Franz Martin in Willibald Hauthaler (SUB I–IV), a te listine niso vključene v članek. Uporabljeni sta bili besedili ptujskih statutow iz let 1376 in 1513 (Ptujski statut 1376; Ptujski statut 1513), epska pesnitev »Služba dami« Ulrika Liechtensteinskega (1888a–1888b; 2000) ter »Popotni dnevniki« Paola Santonina (Santonino, 1991). Slednjič smo pri pisanju dotičnega besedila uporabljali še piranske notarske knjige, ki jih je uredila Darja Mihelič (PNK 1–7), izolski (STIZ), koprski (STKP) ter piranski statut (STPI), ki so jih urejali Dušan Kos, Mitja Sadek, Lujo Margetić, Miroslav Pahor ter Janez Šumrada.

1 Pričujoča razprava je nastala v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom* ter v okviru Bilateralnega projekta BI-ME/21-22-026: *Podobnosti in razlike med primorskimi in celinskimi srednjeveškimi mesti na prostoru Slovenije in Črne gore*, ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

Na v članku obravnavanem prostoru (upoštevaje še Gorico/Gorizia in Radgono/Bad Radkersburg) je v srednjem veku nastalo 26 mest in nekaj manj kot 60 trgov, od katerih jih je nekaj propadlo že pred letom 1500 (Kosi, 2011, 77). Maribor in Ljubljano kot mesti prvič najdemo imenovani v 13. stoletju. Maribor se kot mesto prvič omenja leta 1254 (GZM I, št. 85–86), Ljubljana pa (posredno) okrog leta 1220 (Kosi, 2011, 77). Mariborski mestni gospodje so bili v srednjeveškem času štajerski vojvode iz več rodbin. Med letoma 1192 in 1246 je šlo za dinastijo Babenberžanov, ki so vladali tako Štajerski kot Avstriji, nato za ogrskega kralja Belo IV., ta je štajerski vojvodini načeloval med letoma 1254 in 1260, ter med letoma 1260 in 1276 za češkega kralja Otokarja II. Přemysla, ki je ob tem vladal tudi na Avstrijskem ter kasneje na Koroškem in Kranjskem. Razni pripadniki dinastije Habsburžanov so naslov štajerskih vojvod nosili od leta 1282 (Ravninar, 2020, 43, 45, 55), pa vse do konca našega zastavljenega časovnega okvirja. Poleg Štajerske so vladali še številnim drugim deželam.

Ljubljanski mestni gospodje so bili pred letom 1269 koroški vojvode Spanheimi, nato češki kralj Otokar II. Přemysl, za njim grofje in vojvode Goriško-Tirolski in po letu 1335 (nominalno že od leta 1279) Habsburžani (Štih, 2018, 26–30, 35; Kosi, 2018, 25, 65, 74). Pri Ptujju je bila zgodba nekoliko drugačna in daljša. V prvi vrsti je imelo dotično mesto mnogo daljšo zgodovino od Maribora in Ljubljane. V posest salzburške nadškofije je Ptuj najverjetneje prišel že nekje med letoma 874 in 890, nesporno pa do zadnje četrtine 10. stoletja. Tedaj se je brez dvoma tudi že imenoval *civitas*. Bil je križišče starih rimskih cest, najverjetneje že v 9. stoletju pa je tam stal tudi (morda ohranjen rimski) most čez Dravo. Ptujski grad je bil na novo postavljen po letu 1131, že pred tem pa je tam stal star in razrušen grad (GZS IV, št. 109; Kosi, 2009, 35, 42, 44, 51, 56, 65).² Grajski ter mestni gospodje na Ptujju so bili salzburški nadškofje (Štih, 2011, 8) in ne gospodje Ptujski, o katerih bo govora v nadaljevanju.

Nadškofje so Ptuj v 12. in 13. stoletju večkrat obiskali z velikimi spremstvi visoke duhovščine in ministerialov (Kosi, 2009, 67). Razvoj Ptujja v srednjeveško mesto se je zaključil do srede 13. stoletja. Leta 1251 se je prvič omenjalo njegovo obzidje, leta 1273 je izpričana komuna, leta 1277 pa je prvič omenjen mestni sodnik. Ptujška statuta iz let 1376 ter 1513 sta edina srednjeveška mestna statuta celinskega mesta na današnjem slovenskem ozemlju, medtem ko jih imajo v Istri tako Koper, kot tudi Izola in Piran. Pravo velike večine celinskih mest na današnjem slovenskem ozemlju je bilo določeno s privilegijskimi listinami, ki jih je nekemu mestu izstavljala njegov mestni gospod (Vilfan, 1975, 23; Štih & Simoniti, 2009, 159; Hajdinjak, 2011, 264–271).

V srednjeveški Istri je šel razvoj popolnoma drugačno pot. Po miru med Frankovsko državo in Vzhodnim rimskim cesarstvom iz leta 812 je Istra ostala frankovska. V naslednjih desetletjih so se začeli prvi stiki med prebivalci Istre in vse močnejšimi Benetkami. Medsebojni odnosi so se zatem še okrepili zaradi

2 *Bethowe antiquum extitit Castrum, sed dirutum multis temporibus* (GZS IV, št. 109).

negotovosti na morju in pogostih gusarskih napadov v severnem Jadranu in ob istrski obali. Leta 932 so se prebivalci Kopra obvezali beneškemu dožu letno poslati 100 amfor vina. Leto zatem so Benečani dosegli, da so istrski mejni grof in predstavniki istrskih mest z Benetkami sklenili sporazum, ki je slednjim omogočal neovirano gospodarjenje na njihovih istrskih posestvih (Darovec, 2020, 657; Budicin, 2009, 177–179, 186, 206). V naslednjih desetletjih in stoletjih so Benečani svoj vpliv nad istrskimi mesti vzdrževali predvsem tako, da so jih skušali gospodarsko obvladati. To so delali predvsem z vrsto podobnih politično-trgovskih sporazumov, slednjič pa še s podreditvijo zahodnoistrskih mest s silo (Darovec, 2004, 258). Kmalu po sredini 13. stoletja so si Benetke uspele podrediti večino zahodnoistrskih mest, tako da je bil polotok politično razklan. Že med letoma 1145 in 1152 so Benetke s posameznimi istrskimi mesti sklepale pogodbe o zaščiti in zvestobi. Med letoma 1267, ko se je podredil Poreč, in 1283, ko sta se uklonila Piran in Rovinj, so beneško nadoblast priznala skoraj vsa zahodnoistrska mesta. Prva izjema je bil Trst/Trieste, ki je leta 1382 sprejel habsburško nadvlado. Prav tako so Milje/Muggia sprejele beneško nadvlado šele leta 1420 (Ivetić, 2009, 219–220, 228; Štih & Simoniti, 2009, 60–61, 129–131, 157; Gestrin, 1965, 68).

Od srede 12. stoletja naprej bi lahko v Istri že govorili o dokaj samostojnih mestnih republikah, ki pa so bile najprej pod vplivom istrskih mejnih grofov ter od 10. stoletja naprej vedno bolj pod vplivom beneške države (Darovec, 2020, 657–661). Z 12. stoletjem se je v severnoitalijanskem prostoru začel odvijati proces osvobajanja mest izpod oblasti škofov in lokalnih fevdalnih veljakov, kar je vplivalo tudi na mesta v Istri. Meščani so ustanavljali komune (Koper 1186, Piran 1192, Trst 1202), ki so jim sami izbrali načelnike, konzule in rektorje (Darovec, 2022, 859). Benetke so v istrskih mestih pod svojo oblastjo za podestate postavljale svoje ljudi oziroma Benečane, in sicer za dobo 16 mesecev (Kos, 1998, 14–15; Štih, 2011, 12–13; Mihelič, 2011, 148–149; 2015, 314; Darovec, 2023a, 70–72; 2023b, 751, 769).

Zaradi beneške prevlade v 13. stoletju se Koper, Izola in Piran nikoli niso razvili v prave mestne republike po drugih italijanskih vzorih. Koper se je moral Benetkam podrediti leta 1279, prav tako Izola. Piran se je premočnim Benetkam moral podrediti leta 1283 (Darovec, 2023b, 746, 750; Pahor, 1976, 158; Štih, 2011, 12), le Trstu se je tej usodi uspelo izmakniti. Zaznal je politično priložnost pred trgovsko močnejšimi Benečani ter se leta 1382 podredil Habsburžanom. Habsburški teritorij se je sicer že od leta 1366 raztezal vse do »vrat« Trsta. Konec desetletja so mu Habsburžani neuspešno skušali pomagati proti silam Benetk. Trst je sprva bil primoran sprejeti beneško nadvlado, desetletje zatem, ko so bile Benetke zaradi vojne z Genovo izčrpane, pa je razglasil osvoboditev. Avgusta 1382 se je prostovoljno podal pod oblast avstrijskih vojvod, pogoji podreditve pa so mu zagotavljali precejšnjo avtonomijo in ugodne gospodarske razmere. Konkurenca med beneškimi mesti in habsburškim Trstom se je v prihodnjih desetletjih bolj ali manj redno nadaljevala. Zadnji goriški grof Lenart

je leta 1500 tik pred smrtjo za svojega dediča določil Habsburžana Maksimilijana. Maksimilijanove čete so dober teden zatem zasedle Gorico in prevzele celotno grofijo. Med habsburško in beneško stranjo se je leta 1508 vnela dolga vojna, ki je v praksi trajala vse do leta 1516 (Kosi, 2018, 94–98, 139–140, 145–170).

Bistvenih novosti v upravnem smislu beneška nadvlada vsaj v začetku ni prinesla (Pahor, 1958, 110). Statuti istrskih mest so bili še pred beneško zasedbo večkrat dopolnjeni, zlasti z običajnim pravom. Temeljili so torej na lokalnem običajnem pravu, tradiciji iz rimskih časov, kanonskem pravu ter srednjeveških šegah in običajih. Piranski fragmentarno ohranjen statut iz leta 1274 je najstarejši ohranjen dokument te vrste v Istri. Obenem vemo, da je imel Koper vsaj že leta 1238 pisane statute, kar vse priča o živahni pravni dejavnosti že pred beneško okupacijo, nedvomno pa tudi pod njenim vplivom. (Darovec, 2023b, 746, 751). Prav tako velja na tej točki opozoriti na predhabsburške tržaške statute iz let 1315 (1318) ter 1350 (Darovec, 2023a, 84; 2015, 87; Mihelič, 2014, 849).

Slika 1: grof Lenart Goriški, freska v kapeli gradu Bruck v Lienzu.

FEVDALNO PLEMSTVO V CELINSKIH MESTIH

Kranjski, štajerski, koroški in drugi lokalni plemiči so se v 13. in 14. stoletju vedno pogosteje zadrževali v celinskih mestih. Tam so se morda zabavali, se srečevali s svojimi znanci, nakupovali razne obrtne izdelke ali drugo trgovsko blago za svoje gradove, darovali cerkvenim ustanovam ali pa prodajali zemljiško posest (Kos, 1998, 68). Poleg meščanov in raznoterih cerkvenih institucij so nepremičnine v prvi vrsti posedovali njihovi mestni gospodje. Te nepremičnine oziroma zemljišča so skozi čas morda podeljevali cerkvenim ustanovam ali plemiškim zaveznikom (GZS V, 810; GZS VI, št. 13; UBSt IV, št. 21, 543; GZL I, 37; GZM VII, št. 97; GZM X, št. 24; CKL, 185; GZL IX, št. 33). V nekaj primerih so obdarovance tudi oprostili dajatev in služnosti, povezanih s temi nepremičninami, kar mestnim oblastem verjetno ni bilo ravno pogodu (GZS V, št. 810; UBSt IV, 123; GZL I, št. 37; RHSt I, št. 106; GZM VII, št. 73). Na podlagi ohranjenih virov lahko sklepamo, da je redko, in sicer najbogatejše štajersko lokalno plemstvo

hiše v mestih začelo kupovati v 13. stoletju. Njihovi predniki so se že stoletje prej pojavljali v teh oziroma bodočih mestih, a le kot člani oboroženih spremstev svojih gospodov, ki so se tam za krajši čas ustavili in izstavili kakšno listino. Kot kažejo viri, pa tedaj še ni šlo za daljše postanke. Ne poznamo primera, v katerem bi kateri ministerialni plemič ali svobodni gospod v 12. stoletju že imel hišo v katerem izmed trgov oziroma kasnejših mest oziroma bi se tamkaj dlje časa zadrževal. Če so taki primeri obstajali, so najverjetneje bili zelo redki oziroma redko dokumentirani, kar je razumljivo glede na to, da se je pisna kultura šele tedaj začela počasi uveljavljati. Podobno stanje je vladalo v prvih treh ali štirih desetletjih 13. stoletja,³ čeprav srečamo prve mestne oziroma trške hiše v plemiški lasti že tedaj. Kasneje, sredi 13. stoletja, so najbogatejši lokalni plemiči začeli vse bolj prepoznavati prednosti urbanega okolja in v mestih prebili toliko časa, da jih je tam hiše kupovalo vedno več.

Gospodje Ptujski so glede tega zelo izstopali. Poleg hiš in domceev na Ptuj ter enega izmed grajskih stolpov v Lipnici (Leibnitz) (UBSt II, št. 163; RHSt I, št. 122; Pirchegger, 1951, 20), so v drugi polovici 13. stoletja tako imeli hiše še v Gradcu (UBSt IV, št. 58) ter v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neustadt) (UBSt IV, št. 123, 543). Prav tako so v 14. stoletju najbrž imeli dve hiši na Dunaju (Hajdinjak & Vidmar, 2008, 24–25). Že v prvi polovici 13. stoletja zasledimo tudi hišo gospodov Ptujskih v Brežah (Friesach) (UBSt II, 152; GZS V, št. 286). Glede na veliko politično moč, ki so jo Ptujski v tistih desetletjih posedovali, tudi to ni nič nenavadnega. Hišo v Gradcu so v drugi polovici 13. stoletja potrebovali že zato, ker so se tam – kot pomembnejši štajerski funkcionarji – brez dvoma zadrževali precej časa (Bele, 2018, 40–44). Hiše, ki bi jo Ptujski kot izvorno salzburški ministeriali imeli tudi v Salzburgu, ne najdemo. To dejstvo ne preseneča, saj so se Ptujski v teku 13. stoletja uspeli izmakniti nadoblasti nadškofov ter so postali člani štajerske deželne zveze. Posledično jih v kasnejših desetletjih mnogo pogosteje najdemo v družbi štajerskih vojvod (Bele, 2018, 22–24, 58–64).

Poleg gospodov Ptujskih najdemo med najmočnejšimi plemiči v teku 14. stoletja tudi druge lastnike hiš v pomembnejših mestih. Na Dunaju gre za Celjske in Kacenštajnske, v Gradcu pa ponovno za Celjske (Kos, 2005, 98). Iz virov lahko ugotovimo, da so v 13., 14. in 15. stoletju lastniki hiš v srednjeveškem Mariboru ali na Ptuj med drugim bili razni lokalni plemiči s krajšim političnim dometom iz Spodnje Štajerske. Pri njih je šlo morda za pripadnike vojaško in finančno nekoliko šibkejših rodbin. Nekatere izmed teh rodbin niso imele denarja za nakup nedvomno mnogo dražje nepremičnine v Gradcu ali na Dunaju. Za njihovimi člani je ostalo

3 GZS IV, št. 243, 319, 421, 436; UBSt I, št. 472–473, 482, 501; GZS IV, št. 491, 657, 659, 693; UBSt I, št. 642, 644, 649, 677; GZS IV, št. 745, 758; UBSt I, št. 700–701, 707, 720; GZS IV, št. 786–788, 803; UBSt II, št. 2; GZS IV, št. 811, 830; UBSt II, št. 11, 16, 20–21; UBSt III, št. 9; GZS V, št. 4, 6, 27, 29; UBSt II, št. 56–58; GZS V, št. 51; UBSt II, št. 64–65; GZS V, št. 61–62, 113, 155, 163, 182, 192–193, 211, 275; UBSt II, št. 70, 88, 97–98, 114, 125, 136; GZS V, št. 304, 307, 311; UBSt II, št. 171, 192–193; GZS V, št. 364, 386, 397, 400, 419, 435–436, 454, 462, 464, 501, 629, 634, 664, 666; UBSt II, št. 375–376; GZS V, št. 737, 739, 742, 744, 756–757, 788, 815, 832.

nekoliko manj listinskega gradiva, saj so bili v primerjavi z gospodi Ptujskimi politično manj aktivni. Posledično o njihovem zadrževanju v mestih vemo manj. Nikakor pa ni mogoče reči, da jih tam ni bilo. Nekatere druge izmed njih smemo spet šteti med pripadnike pomembnejših rodbin. Med lastniki hiš oziroma domcev v Mariboru tako (ponovno) najdemo Ptujске (GZM IV, št. 38; GZM VI, št. 4; Radovanovič, 2015, 27, 224, 294),⁴ Žusemske (GZM VII, št. 73, 79, 85; GZM X, št. 24; Mlinarič, 1973, 240; Kos, 2005, 411), Grabenske (GZM VII, št. 105, 113), Dobrnske (GZM VII, št. 97; Weiss, 2002, 39, 243, 322)⁵ in Viltuške (GZM II, št. 102; Kos, 2005, 98). Oton I. Dravograjski iz rodbine Trušenjskih je leta 1204 v dosmrtni užitek dobil hišo v Velikovcu/Völkemarktu (GZS V, št. 81; Bele, 2011, 14). Prav tam je hišo nekaj let kasneje (protipravno) imel Otonov sorodnik Rajnbert (II.) Cmureški (GZS V, št. 158; UBSt II, št. 102; Bele, 2011, 30–31). V začetku 14. stoletja v mestu zasledimo celo Rudolfa in Otona Liechtensteinskega⁶, ki sta tedaj prodajala svojo hišo v Slovenskih Konjicah (RHSt I, št. 460). Domnevamo lahko, da se je v pisnih virih do danes izgubila vsaka sled za marsikatero ljubljansko, mariborsko ali ptujsko hišo v plemiški lasti. Prav tako smemo ugibati, da so se stavbe v plemiški lasti zelo razlikovale ena od druge glede na velikost mošnje lastnika. Hiše gospodov Ptujskih ali svobodnih gospodov Žovneških so bile najbrž kvalitetnejše, večje, novejšje in lepše opremljene od hiš manj premožnih plemičev.

V srednjeveški Ljubljani so skozi čas hiše imeli zelo močni Žovneški oziroma (po 1322) Celjski (CKL, 185; GZL II, št. 50), Ortenburški (GZL II, št. 47), Turjaški (GZL IX, št. 33–34, 97) ter mnogo šibkejši Črnomeljski (GZL, VI, št. 18) in Jamski (GZL II, št. 55, 62–63, 66, 68). V začetku 14. stoletja je hišo s stolpom v Ljubljani imel tudi notar Ludvik *de valle Savnie* (GZL I, št. 19; RHSt I, št. 106; Kosi, 2008, 545). Formulacija morda nakazuje njegovo poreklo ali pa le območje pod jurisdikcijo njegove funkcije. Nekateri izmed v Ljubljani navzočih plemičev so bili vključeni v kranjsko deželno upravo. Skozi čas je bilo med njimi nekaj takih, ki so izvirali iz vrst spanheimske ministerialitete (na Koroškem), goriško-tirolske ministerialitete (na Tirolskem) ter turjaške in andeške ministerialitete (na Kranjskem). Po smrti moža, vojvode Leopolda III. Habsburškega (†1386), je hišo v Ljubljani podedovala njegova vdova Viridis Visconti (†1414). Nekateri prišleki plemiškega rodu so bili razpeti med svojim izvornim gradom in mestom. Po eni strani je nekaj potomcev

4 Dve ptujski hiši v Mariboru je glede na besedilo v listinah možno nekoliko natančneje locirati. Hiša, omenjena leta 1346, je stala na *Prudergassen*, pri čemer je najverjetneje šlo za današnji Žički prehod. Izvorno ime je prehod imel zaradi bližnje hiše žičkega samostana. Hiša, omenjena leta 1416, je stala in *der Wyndischen gassen*. V tem primeru je najverjetneje šlo za zahodni del tedanje Slovenske ulice. Vzhodni del se je tedaj imenoval *Burg Gasse*. Ti dve sta se združili šele leta 1876 (GZM IV, št. 38; GZM VI, št. 4; Radovanovič, 2015, 27, 224, 294).

5 Na ulici *Khrotengassen*, ki jo Norbert Weiss locira onstran Drave oziroma *jenseits der Drau*, tj. na desnem bregu. Gre le za kratko notico – v podrobno razlago se ne spušča. Med ulicami, označenimi na njegovem zemljevidu srednjeveškega Maribora, te ulice ne najdemo (GZM VII, št. 97; Weiss, 2002, 39, 243, 322).

6 Šlo je za vnuka slavnega *Minnesängerja* Ulrika Liechtensteinskega (Dopsch, 1977, 113).

Slika 2: Paola Gonzaga, freska iz Palazzo Ducale v Mantovi (Wikimedia Commons).

plemičev zapustilo mesto in se vrnilo k plemiškim koreninam, drugi pa so bili svoje mesto odločeni najti med meščani in so po svojem prihodu postali soustvarjalci mestnega političnega in družbenega življenja. Takojšnja vključitev in aktivno delovanje v skupnosti meščanov je bilo značilno predvsem za prišleke s severa in tiste, ki so prihajali v 15. stoletju. O tej temi za primer Ljubljane je že pisal Janez Mlinar (2020, 65–67, 73, 75). Za primer Maribora je treba kot rodbino, katere člani so se iz svojega izvirnega gradu za stalno preselili v mesto, omeniti Limbuške. Eden izmed njih (Ulrik II.) je bil leta 1372 tudi svak bogatih mariborskih meščanov Paltrama, Rudla in Vejtla (Weiss, 2002, 244; Kos, 2005, 315; Bele, 2021, 224).

Nadvojvoda Ernest Železni je leta 1416 naročal kranjskemu deželnemu glavarju, naj vsi plemiči, ki imajo hiše v Ljubljani (*allen edlen lewten, die hewser in vnser statt zu Laybach haben*), te naselijo in plačujejo mestu dajatve ter popravijo obzidje ob hišah. V nasprotnem primeru bi meščani imeli dovoljenje, da se takih hiš polastijo ter se tam naselijo ali pa jih porušijo (GZL III, št. 31, 33).

Zelo podobno je leta 1461 opozarjal Ernestov sin, cesar Friderik III. Plemstvu in duhovščini, ki je imelo hiše v ljubljanskem pomirju, je naročal, naj od teh hiš plačujejo davke, sodelujejo pri straži in tudi sicer nosijo mestna bremena (GZL III, št. 70).⁷ V ptujskem statutu iz leta 1376 med drugim piše, naj noben meščan v najem ne vzame hiš plemičev, četudi za najnižjo rento, prav tako naj se noben plemič ne nastani v meščanovi hiši mimo njegove volje (Ptujski statut 1376, člen 20). Zelo podobno beremo tudi v statutu iz leta 1513; noben plemič naj se namreč v meščanovi hiši ne nastani mimo njegove volje, prav tako naj noben meščan ne najema plemiških hiš, razen če (očitno plemič) nosi vsa meščanska bremena. Plemič mora, če kupi hišo od meščana, skupaj z njo prevzeti vse obveznosti, v nasprotnem primeru naj se prodaja ne dovoli (Ptujski statut 1513, člen 48, 105; člen 193, 231). Ni dokazov, da bi se plemiči v celinskih mestih izmikali obveznostim oziroma se do meščanov nasilno obnašali, saj samo na podlagi zgoraj izpostavljenih odločb tega ni moč sklepati. Mestne oblasti so se s temi odločbami očitno zgolj preventivno želele zavarovati. Plemiški lastniki mestnih nepremičnin so bili z njimi pač formalno zavezani izpolnjevati obveznosti, ki jih je posedovanje take nepremičnine avtomatično nalagalo, ker je vprašanje, če so to sicer vestno počeli.

Večji ali manjši plemiči, ki jih v 13., 14. ali 15. stoletju srečujemo v mestih, so se tam včasih udeleževali deželnih zborov (ali kakih drugih političnih dogodkov), kupovali razno blago ali pa morda iskali »ljubezen«. Mnogi so se v mestih nadejali kvalitetnejše zdravstvene oskrbe, kot jim je bila na voljo doma. V mestu so tako našli krščanske in judovske lekarnarje, zdravnike in druge ranocelnike. Nemara je kdo izmed njih v mestu preživel dolga obdobja, ker je bil v slabem finančnem stanju in je moral zastaviti ali prodati svoj domači grad (Kos, 2005, 98, 315–316; Ravnikar, 2011, 255–257), se skušal trajno vključiti v skupnost meščanov ali pa le bežal pred slabo družinsko situacijo doma. Lenart, zadnji grof Goriški je po besedah Paola Santonina pretežen del časa prebival v Lienzu, medtem ko je njegova žena Paola Gonzaga večinoma živela oziroma imela svojo rezidenco v gradu (Bruck) nad mestom (Santonino, 1991, 14). Če si je kakšen premožen plemič torej lahko privoščil nepremičnino v mestu, mu je to morda celo ublažilo slabe odnose z ženo. Glede na to, da so bile tedanje plemiške poroke dogovorjene med starši zakoncev, ali pa je ministeriale v določene zakonske povezave morda prisilil njihov gospod, nespornost med zakoncema ni manjkalo (npr. Kos, 2016, 153–175). Revnejši plemiči si najbrž niso mogli privoščiti iste rešitve pri zakonskih problemih kot omenjeni zadnji grof Goriški in se je z obiskom oddaljenega mesta kakšen vitez morda izognil prepirom doma.

Če že ne drugega, je bil za plemiča postanek v mestu vsaj priložnost za druženje in opazovanje lepih deklet. Že omenjeni štajerski *Minnesänger* Ulrik Liechtensteinski, ki je sicer umrl leta 1275, je bil avtor pesnitve z naslovom »Služba dami« (*Frauendienst*

7 [A]llen oprelaten, vom adl vnnd priesterschaft, so heuser in vnnsrer stat Laybach purgkfrid haben ... in stewern, wachten vnnd in annder weg nicht mitzeleiden mainet (GZL III, št. 70).

Slika 3: Ulrik Liechtensteinski, kot upodobljen v Codex Manesse (*Ulrich von Liechtenstein*).

oziroma *Vrowen dienst*). Ulrik je bil sicer poročen, a ga njegovo srce očitno ni vleklo k ženi. Dama, ki je zaslužna za naslov Ulrikove pesnitve, ni njegova žena. Med drugim je Ulrik pisal (oziroma narekoval), da je med svojim obiskom Dunaja videl mnogo lepih dam in drugih žensk. To mu je »v srcu dobro delo« (Liechtenstein, 2000, 433, kitica 1341; 1888b, 112, kitica 1341).⁸ Mesta ga sicer – vsaj če sodimo po njegovem pisanju – niso navduševala, kot tipičen pesnik svoje dobe je bil mnogo bolj zagnan pri opisovanju odličnih vrlin plemičev svojega, tj. vzhodnoalpskega prostora. Kljub temu je, ko je potreboval zahtevnejšo zdravniško pomoč, to poiskal prav v Gradcu (Liechtenstein, 2000, 27–35, kitice 80–106; 1888a, 27–33, kitice 80–103).⁹ Kasneje se je tudi zgodilo, da si je Ulrik na turnirju v Bressanoneju/Brixnu poškodoval prst. Pomoč je ponovno iskal v mestu (Liechtenstein, 2000, 120–155, kitice 340–440).¹⁰

8 [H]ete: *er vand ze Wienen mich, dar was durch kürzewile komen ich, ich sah dâ vil manc schæ wip, und maniger schænen vrowen lip, die gern ein ritter sehen sol: ez tout in herten grunde wol* (Liechtenstein, 2000, 433, kitica 1341; 1888b, 112, kitica 1341).

9 Šlo je za nekakšno operacijo Ulrikovih ust, ki so bila pred tem iznakažena (*ungefüge stënter munt*). Poseg je v Gradcu izvedel nekdo, ki ga je Ulrik označil za mojstra (*ze Græz sâin daz Stîrelant dâ ich vil guote meister vant*). Po svojih lastnih besedah je Ulrik celoten poseg prestal nadvse možato (*daz hetouch ich manlich erliten*). Zatem so ga približno šest tednov boleli zobje in usta, mazilo, s katerim si je pomagal, pa je baje smrdelo »kakor leni pes« (*diu stanc alsam ein fûler hunt*.) (Liechtenstein, 2000, 27–35, kitice 80–106; 1888a, 27–33, kitice 80–103).

10 Ulrik se je, kot je zapisal, spopadel z Ulšalkom iz Bolzana. Ta ga je zbodel v prst, ki je zatem le še visel na žili. Zatem se je vrnil v mesto in pomoč skušal najti pri tamkajšnjem mojstru. Ker ta ni bil kos Ulrikovi rani, se je ranjenec odpravil v Bolzano in tam poiskal drugega mojstra. Slednjič si je prst vseeno dal odsekati (Liechtenstein, 2000, 120–155, kitice 340–440).

MESTNE ELITE V ISTRSKIH MESTIH

Pri obravnavi stanja v obravnavanih istrskih mestih današnje Slovenije ne bomo govorili o plemstvu istega tipa kot v prejšnjem poglavju. Obmorska mesta v Istri so se bistveno razlikovala od celinskih, saj so nadzorovala širok pas ozemlja v svojem zaledju. Lokalno prebivalstvo se je ukvarjalo s kmetijstvom, ob obali pa tudi s solinarstvom in ribištvom (Mihelič, 1985, 12–26, 32–33, 39–43; 1984, 194–199, 204–210). Nekatera istrska mesta so se razvila kontinuirano iz antičnih mest (Trst), zgodnesrednjeveških mest z antičnimi značilnostmi (Koper) ali pa zgodnesrednjeveških utrdb (Piran) (Vilfan, 1975, 20). Antična tradicija se je v Istri uspela v veliki meri ohraniti, prav tako jo je v obravnavanem časovnem obdobju zaznamovala nadvlada Benetk (Štih, 2011, 9–10). Pripadniki mestnih elit v Kopru, Izoli in Piranu niso bili potomci fevdalnih plemiških rodbin, ki bi se v mestu naselile in tam morda prevzele politične vodstvene funkcije. Šlo je za pripadnike tamkajšnjih izvirno meščanskih rodbin, ki jim je zase uspelo izsiliti privilegiran položaj in obdržati politično moč. Zgodila se je diferenciacija na osnovi velikega imetja posameznih družin. V polagoma razvijajočih se hierarhičnih strukturah Kopra, Izole in Pirana je torej nastal privilegiran del prebivalstva, ki je v celotni skupnosti predstavljal elito. Njeni predstavniki so bili predvsem gospodarsko mnogo močnejši od večine mestnega prebivalstva ter so posedovali veliko večji delež obdelovalnih površin in solin (Vilfan, 1975, 22; Ravnikar, 2011, 250; 2023, 630–631). Medtem ko je predstavnike koprške elite nedvomno moč označiti kot plemiče (Darovec, 2023b, 762; Mlacović, 2022, 828, 834), tega ni mogoče trditi tudi za elito v Izoli in Piranu – Koper je bil namreč škofijski sedež in *civitas*. Piranska srednjeveška elita ni bila plemstvo in si takega položaja tudi ni lastila (Mihelič, 2011, 155–156, 160; Mlacović, 2011, 172–174; 2019, 164; Jenko Kovačič, 2022, 65–66).

Pri pripadnikih elit v istrskih mestih je šlo za rodbine iz domačega, ali pa severno-italijanskega, predvsem beneškega in toskanskega prostora. Ti posamezniki so imeli v rokah raznovrstne nepremičnine ter predvsem kapital (Mlacović, 2022, 844, 847; Mihelič, 2011, 155–156). Tega so plemenitili s trgovino, kreditnimi posli ali pa morda z jemanjem mestnih davkov v zakup (Kos, 1998, 70–71). Večkrat so v najem oddajali bivalne prostore ali plovila, trgovali so z žitom, vinom in s hišami, neposrednega fizičnega dela pa so se branili kot zanje nečesa nedostojnega (Mihelič, 1985, 16–17).

V istrskih mestih je opaziti tujce tako iz italijanskih dežel kot iz drugih delov Istre. V vsa mesta od Trsta do Pirana so se od zadnje četrtine 13. stoletja naselili mnogi posamezniki iz Firenc, Siene, Pistoie, Luce in od drugod (Gestrin, 1965, 66). V Piranu so se pred sredo 14. stoletja med trgovci in bančniki uveljavljali predvsem Florentinci in Benečani, med obrtniki so izstopali Furlani. Številni prišleki so bili tudi iz Izole, Kopra in Trsta. Tisti iz različnih delov Italije so bili številčno približno enakovredni tistim iz drugih delov Istre. Skupaj sta ti skupini predstavljali skoraj vse tuje prebivalstvo v mestu. Na piranskem ozemlju je imelo več Koprčanov mline. Trgovske partnerske družbe, ki so dobavljale žito v Piran, so bile večinoma iz Benetk in Firenc. Odjemalci žita so bili po drugi strani v veliki večini domačini. Mnogi piranski trgovci tega časa se tudi niso ukvarjali izključno s prekupčevanjem ene vrste blaga. Brata Lapo in Gracius

Peroni, sinova florentinskega poslovneža, sta na prelomu iz 13. in 14. stoletje tako v Piran dobavljala žito, izvažala vino in olje ter odprla prodajalno s suknom, kožami in soljo (Mihelič, 1980, 14–17), npr. Benedictus Caviano iz Benetk je v Piran prišel na prelomu med 13. in 14. stoletjem, kjer je med drugim posojal denar ter prodajal žito, sukno in vino. Imel je prodajalno in soline ter hišo v prestižni piranski četrti Misana (Mihelič, 2020, 96–97; 1986, 126–127).

Predvsem pridelava soli in trgovina z njo sta bili v istrskih mestih izrednega pomena. Sol je bila glavni konzervans za shranjevanje živil, uporabljala pa se je tudi v živinoreji, medicini, usnjarstvu, steklarstvu ter proizvodnji smodnika. Določila o solinah in solarstvu posledično najdemo tako v piranskih, kot koprskih in izolskih statutih. Istrska sol se je v 15. in 16. stoletju prodajala že globoko v notranjost habsburških dežel, čeprav so deželni knezi mnogokrat spreminjali razmejitve območij za ta uvoz (Bonin, 2016, 33, 44–45, 49–52).

Za Istrane je bila problematična predvsem preskrba z žitom. Sami so ga v najboljšem primeru namreč pridelali le za polovico leta, ostalo pa je bilo treba uvoziti. Nekaj žita je prihajalo tudi iz obmejnih habsburških dežel. Trgovino z istrskimi beneškimi mesti so avstrijske oblasti preprečevale predvsem po letu 1719, ko sta Trst in Reka postala svobodni pristanišči (Darovec, 2004, 176, 178).

Omeniti je še treba izjemni gospodarski pomen vina. Benetke so trgovino z njim skrbno nadzorovale in skušale preprečevati tihotapstvo. Koprski podestat s svojega področja vina ni smel izvažati drugam kot v Gradež/Grado in Benetke. Podestatom Kopra, Izole, Pirana ter drugih krajev je bilo leta 1343 odrejeno, da morajo določiti zanesljivo osebo za označevanje vsakega soda s podestatomim pečatom (Darovec, 2004, 259–260).

Vesti o trgovini med istrskimi in celinskimi mesti so iz 13. stoletja redke, vendar so trgovske zveze že tedaj prešle začetno stopnjo razvoja. Iz notranjosti proti Istri se je ob trgovini z žitom, vinom, oljem, kožami in soljo trgovalo tudi z živino, moko, volno, lesom, mesom oziroma z živili nasploh. Iz leta 1274 je ohranjena vest iz Pirana, da so Kranjci množično prihajali po sol. V 14. stoletju je trgovina zaledja z istrskimi mesti še naraščala. Popolna politična združitev zaledja pod habsburško oblastjo v 14. stoletju je pomenila novo spodbudo za trgovino med istrskimi in celinskimi mesti, ki je višek dosegla v drugi polovici 15. in v 16. stoletju. Tja se je stekala skoraj vsa kmečka trgovina iz Goriške, Kranjske in precejšnjega dela Štajerske. Prav tako so istrska mesta pritegnila trgovino iz Koroške, zlasti z železom, deloma posredno po kranjskih trgovcih (Gestrin, 1965, 36–37, 39–41).

Med noticami piranskih notarskih knjig zasledimo Nikolaja iz Celja, aktivnega v zadnji četrtini 13. stoletja, za katerega je sicer verjetno, da v tistem trenutku v Celju ni več živel. Nikolaj je umrl nekje kmalu po 20. aprilu 1290, ko je dal zapisati svojo poslednjo voljo. Pred tem je bil vpleten v več trgovskih poslov, pričal raznim poslovnim dogovorom, posojal je denar ter bil lastnik vinogradov in vsaj ene hiše.¹¹ Februarja 1231 v virih zasledimo tudi Janeza z vzdevkom »Dobro vino« (*Iohannes Bonumvinum* ter *Iohannes Bonvino*). V tistem trenutku je bil Janez sodnik v Piranu ter eden izmed

11 PNK 1, št. 124, 457, 887; PNK 2, št. 339, 554, 624; PNK 3, št. 69, 130, 148, 386; PNK 6, št. 175, 196.

Slika 4: Koprška veduta iz leta 1781 (Wikimedia Commons).

namestnikov Majnharda grofa Goriškega, ki je bil takrat podestat v Piranu. Prav tako je bil eden izmed piranskih pooblaščenecv, ki so sklepali prijateljstvo z oglejskim patriarhom Bertoldom (Andeškim) (GZS V, št. 536–537).

Glede na druge primere iz italijanskih mest smemo sklepati, da so sodnike izbrali meščani in so izhajali iz vrst elite (Jenko Kovačič, 2022, 108). Janezova družina po ugledu izvorno morda ni sodila v družbeni vrh, nedvomno pa v skupino uspešnih poslovnežev. Glede na izvor njihovega vzdevka je moč sklepati, da je šlo za družino, ki se je povzpela s pridelavo in trgovanjem z vinom, ne za družino s patricijsko tradicijo in poreklom. V virih s konca 13. in začetka 14. stoletja najdemo tudi mnoge druge pripadnike družine Bonvino v zvezi s številnimi poslovnimi transakcijami v Piranu in njegovi širši okolici. Janez, njegova sinova Maver in Janez, njegov brat Lenart in neki Dardulo so se ukvarjali z različnimi posli – med drugim s peko kruha ter trgovanjem s suknom, z žitom in vinom. Prav tako so posojali denar in prekupčevali z raznovrstnimi nepremičninami. Glavno vlogo v družini je predvsem v zadnjih dveh desetletjih 13. stoletja, kot kaže, imel Janez, ki je leta 1291 od koprškega škofa prejel v fevd zemljišča v Savudriji in desetine desetih hiš v Piranu. Poleg tega najdemo njega in njegove družinske člane pogosto tudi kot pričr drugih poslovnih dogovorov.¹²

¹² PNK 1, št. 193, 199, 242–243, 250–251, 292–293, 301, 325, 331, 338, 343, 350, 352, 400, 403, 504, 516, 523, 526, 536, 538, 540, 542, 547, 552–553, 630, 633, 668, 698, 702 796, 801, 851, 860, 868, 998, 950, 1015, 1018, 1034, 1051–1052, 1084, , 1090, 1095, 1107, 1109–1111, 1113, 1137–1139; PNK 2, št. 2, 4–7, 19, 21–22, 29, 31, 32, 46, 64–66, 172–173, 186, 198–202, 207–209, 211, 219, 221–222, 224, 233–234, 237, 260, 263, 270, 273–278, 291, 305, 313, 327, 395–397, 444, 450, 455, 457, 459, 462, 466, 473, 482, 492–495, 497, 499, 502, 533, 537–538, 548, 553, 565–566, 569, 571, 573, 576, 587, 589, 601, 617–619, 621; PNK 4, št. 109, 159, 276, 299–301, 377–378, 397, 404; PNK 5, št. IV/27, IV/34, IV/60, IV/111, IV/114, IV/123, V/9–V/10, V/12, V/17, V/20, V/23, V/25, V/27, V/37, V/52, V/65, V/69, V/71, V/76, V/85–V/87, V/103–V/108, V/119, VII/10, VII/11, VII/28–29, VII/34, VII/48, VII/62, VII/78–79, VII/115–116, VIII/40, VIII/44; PNK 6, št. III/42, III/77–78, III/207, IX/11–12, IX/15–16, X/55, X/67, X/183, X/294, X/333; PNK 7, št. XI/31, XI/49, XI/90–91, XI/148, XI/165, XV/14.

Prav ekonomska moč je pripadnikom mestne elite v istrskih mestih odpirala vrata do političnih položajev. Privilegiran, čeprav ne samodejno tudi plemiški položaj neke rodbine se je še najbolj jasno zrcalil v ekskluzivni pravici do sodelovanja v t. i. velikem svetu (*consilium maius, consilio generalis, consiglio grande, mazzor cosciglium*) – najpomembnejšem mestnem oblastnem organu, ki je v Kopru omenjen že leta 1225 (GZS V, št. 426; Jenko Kovačič, 2022, 125, 176, 266). Z nadaljnjim razvojem uprave so se sicer oblikovali tudi drugi organi in funkcije, a njihovi nosilci so prav tako prihajali iz velikega sveta (Štih & Simoniti, 2009, 157; Mihelič, 2011, 150; Štih, 2011, 11; Mlacović, 2011, 174).

Konec 13. stoletja je prihajalo do t. i. zaprtja mestnih svetov, kar je pomenilo, da njihovi člani medse niso več sprejemali novih predstavnikov mestnih družin. Nastala sta torej sloja elite oziroma patriciata in ljudstva oziroma popularov. Že v listini iz leta 1225 najdemo koprsko prebivalstvo opredeljeno kot *maiores et minores* (GZS V, št. 426; Jenko Kovačič, 2022, 176). Člani elite so opravljali večino vodstvenih funkcij v mestu (Vilfan, 1975, 22–23). Izjeme so se delale le v časih vsesplošne depopulacije zaradi vojn ali epidemij, ki so prizadele tudi elitne družine (Darovec, 2023b, 751). Piranska elita je okrog leta 1300 novim kandidatom zaprla pot v veliki svet; tedaj je imel kakih 100 članov (Pahor, 1972, 27). Člani so privilegiran položaj podedovali, bili so torej odrasli moški potomci ali ožji sorodniki članov. Zagotovili so si največji del različnih vodilnih funkcij v mestih ter njihovih zaledjih (Mihelič, 2011, 150). V notranjosti so bile vodstvene funkcije v mestu načeloma bolj dostopne in šele volilni proces je zagotovil vodilne položaje predstavnikom premožnejših slojev meščanov (Vilfan, 1975, 23). Mestna avtonomija v celinskih mestih se ni razvila v obliki, da bi pripadnost v oblastnih organih pripadalo eni sami skupini meščanov (Štih, 2011, 17).

Moške potomce so pripadniki mestnih elit istrskih mest pogosto šolali. Medtem je bilo nepriviligiranemu sloju meščanov namenjeno le opravljanje kmečkih opravil ter obrti (Pahor, 1972, 28, Mihelič, 1985, 17; Štih, 2011, 11–12). V koprskem in piranskem statutu ne najdemo določbe o številu članov velikega sveta, izolski pa predpisuje, da veliki svet ne sme imeti več kot 100 članov. Ob smrti člana so morali na njegovo mesto v desetih dneh izvoliti nekoga drugega (Mihelič, 2011, 151). Člani izolskega velikega sveta so morali šteti vsaj 15 let, v Piranu 20 let. Ista starostna meja je veljala tudi za druge uradne funkcije (STIZ, knjiga 3, člen 7, 299; Mihelič, 2011, 150). Tudi v Kopru so člani velikega sveta morali biti stari vsaj 20 let (STPI, knjiga 1, člen 17, 230; STKP, knjiga 3, poglavje 1, 115).

Člani mestnih elit v istrskih mestih so bili, kot rečeno, meščanskega in ne fevdalnega plemiškega izvora. Vodilni možje istrskega mesta so predstavljali isto (meščansko) skupino privilegiranih ljudi, ne pa prišlekov, ki bi primarno morda živeli na kakšnem oddaljenem gradu. Med določili koprskega, piranskega in izolskega statuta glede članstva v velikem svetu ter upoštevanja podestatov najdemo več stičnih točk. Izolski statut je bil objavljen novembra 1360 (Kos,

2006, 26; Kambič, 2011, 48).¹³ Članstvo v velikem svetu je bilo z raznimi določili omejeno, mestna elita pa je z določili v statutu predvsem ščitila svoj privilegirani položaj. V izolskem velikem svetu tako (med drugim) ni smel biti noben suženj ali nezakonski otrok. Še najbolj povedno je določilo, da v velikem svetu ne sme biti nobena druga oseba (pa tudi sodnik, kancler ali komornik), če tam ne bi bil tudi njegov ded »oče, brat, stric, sin ali nečak, ki izhajajo iz njegove rodbine ali iz očetove linije«. Če bi bil možki, ki teh pogojev ne bi izpolnjeval, vseeno izvoljen v veliki svet, bi bile volitve neveljavne, volivec take osebe pa oglobljen (STIZ, knjiga 3, člen 1, 297). Članom mestnih elit je bilo torej v interesu, da bi se oligarhični ustroj oblasti v mestu ohranil, saj so imeli od tega sami največ koristi. Ugibamo lahko, da so si različni drugi meščani članstvo v velikem svetu vseeno skušali pridobiti, saj je za izvolitev nekoga drugega grozila globa. Ovaditelju se je celo obljubljalo izplačilo tretjine globe, predvsem pa mu je bila zajamčena tajnost. Glede članstva v velikem svetu najdemo zelo podobna določila tudi v piranskem statutu. Tam (v redakciji iz leta 1384) najdemo določilo, da nekdo v veliki svet ne more biti izvoljen, če v njem ni sodeloval že njegov oče ali pa ded po očetovi ali materini strani. Prav tako je treba opozoriti, da je bilo po piranskem statutu dovoljeno dedovanje pravice do članstva v svetu tudi po ženski (materini) liniji, drugje pa le po možki (dedovi, očetovi) (STPI, knjiga 1, člen 17, 230).

Navkljub boju za ohranitev svojih pravic pa so se člani mestne elite, kot tudi vsi ostali prebivalci Izole, morali neizogibno pokoravati beneškemu dožu oziroma njegovemu podestatu »v vseh stvareh in za vse stvari«. Kdor podestatu ne bi hotel priseči zvestobe, bi moral plačati kazen. Sistem je torej ščitil interese Benetk, tako na kopnem kot na morju (STIZ, knjiga 1, člena 78 in 92, 221 in 225; Kos, 2006, 27). V Piranu je bilo treba v vsem upoštevati podestata (STPI, knjiga 1, poglavje 1, 24) in tudi v Kopru so mu funkcionarji morali biti pokorni, ob tem pa se je bilo treba v kazenskih zadevah ravnati »v skladu z načinom, obliko in ureditvijo dobrega beneškega mesta« (STKP, knjiga 1, poglavje 2, 13). Do izločitve kazenske zakonodaje iz koprskih statutarnih določil je prišlo po koprskem upor proti Benetkam leta 1348. Na ta način je bilo mesto kaznovano (Darovec, 2023b, 751, 760–769).

Po drugi strani se piranski, koprski in izolski meščani niso želeli odreči starim pravicam in zakonom. V Istri je do sporov glede davkov, trgovine, sodstva in mej prihajalo neprenehoma, tako da je vsakokratni podestat pač moral krmariti oziraje se na situacijo na terenu (Kos, 2006, 27; Mihelič, 2015, 312–321; 2022, 761, 765, 787). Položaj beneških podestатов v Piranu je bil zakoličen v listini iz leta 1283. Podestat je npr. lahko piranska zemljišča podeljeval le piranskim meščanom, ki so dotični status imeli vsaj deset let. Praviloma se mu ni bilo dovoljeno vmešavati v notranje spore

13 Šlo je za revizijo starejšega, neohranjenega statuta. Kmalu zatem so začeli vanj vnašati popravke in ga (vse do leta 1572) dopolnjevati. Kodificiran statut iz novembra 1360 je sicer objavil tedanji izolski podestat, skupaj s sodniki in drugimi uradniki (Kos, 2006, 26; Kambič, 2011, 48).

med piranskimi meščani. Dolžan je bil spoštovati sodbe in kavcije. Po drugi strani so bili podestati dolžni storiti »vse tisto, kar se bo zdelo prav beneškemu dožu«. Pirančani so bili prav tako dolžni sprejeti vsakega podestata, ki ga je imenoval dož (Pahor, 1958, 112–113).

Če se tik pred koncem vrnemo k izolskemu statutu, najdemo tam med drugim določilo, naj vsi Izolani »izmed vseh predlogov, ki jih bo dal gospod podestat ... po svoji vesti sprejmejo najboljšega.« Prav tako taisti izolski prebivalci ne smejo »snovati nobene zarote niti krasti ali prikrivati kraje« (STIZ, knjiga 1, člen 92, 225–226). Domnevamo torej, da so se te stvari v času pred nastankom besedila vsaj do neke mere morale dogajati.

Na podlagi besedila iz izolskega statuta bi bilo mogoče sklepati, da so bili nekateri izmed članov v tamkajšnjem velikem svetu izvoljeni (očitno na razne druge oblastne funkcije) na podlagi simonije, kar je bilo strogo prepovedano. Tako volivec kot izvoljeni bi morala v primeru sprejemanja denarja oziroma »nagrade« izgubiti članstvo v velikem svetu (in posledično privilegiran položaj v skupnosti). Kdor koli bi koga ovadil česa takega, bi bil za to nagrajen s polovico zagrožene globe (STIZ, knjiga 3, člena 1 in 8, 297 in 299). Prav tako je bila za nedovoljeno izvolitev nekoga v veliki svet predvidena denarna kazen v Piranu (STPI knjiga 1, člen 17, 230). Potencialni ovaduhci so se brez dvoma bali maščevanja gospodarsko in politično močnih pripadnikov elite (naj so ti bili v mestu prišleki ali domačini), ki so si raznovrstne vodstvene funkcije v mestu skušali pridobiti na nezakonit način.

SKLEP

Če povzamemo obravnavane primere, lahko zaključimo, da fevdalno plemstvo na celini ter mestne elite v Istri nimajo veliko skupnega. Njuna skupna točka je predvsem v privilegiranem položaju, ki sta ga obe skupini imeli v odnosu do ostalega mestnega prebivalstva, pri čemer so bile razlike med prebivalci celinskih ali istrskih mest prav tako izrazite. A tudi glede privilegiranega prebivalstva sta se obe skupini mest razlikovali. Pri privilegijih mestnega plemstva istrskih mest je šlo predvsem za ekskluzivno pravico do vzvodov moči v mestu.

Res je, da so se v zgoraj omenjenih celinskih mestih iz vrst tamkajšnjih meščanov prav tako formirale elite, vendar je šlo, vsaj v istem časovnem obdobju, v splošnem za počasnejši in predvsem zelo drugačen proces, rezultat katerega ni bil mestni patriciat oziroma elita, primerljiva s tistimi v Kopru, Piranu ali Izoli. V celinskih mestih so bili najmočnejši meščani predvsem bogati, a brez ekskluzivne pravice do vzvodov moči v mestu. Mesta so razvila lastno avtonomijo, iz katere je bilo fevdalno plemstvo kljub nepremičninam v mestu izločeno. Med plemičem in meščanom na celini je v splošnem še vedno obstajala ostra pravna meja, tako da do vzpostavitve patricijskega sloja v (v tem članku izpostavljenih) celinskih mestih ni prišlo. Res je, da so si nekateri bogati meščani celinskih mest pridobili nepremičnine v agrarnem zaledju po fevdnem pravu, vendar je je to zaledje ostalo gosposčinsko oziroma ni postalo mestno (Štih, 2011, 17–18).

Fevdalno plemstvo na celini je v tamkajšnjih mestih želelo morda kupovati, obiskati zdravnika, se udeležiti kakega političnega dogodka ali se srečati z znanci, posebnih pravic do vzvodov moči pa v njem ni imelo (razen, če je pri plemiču šlo za mestnega gospoda nekega mesta). Prav v tem se je od mestnih elit in patriciata v istrskih mestih še najbolj razlikovalo. Prav tako se mnogi fevdalni plemiči v celinskih mestih niso zadrževali dlje časa. Svojo hišo v nekem celinskem mestu ali pa tudi vrsto hiš v različnih mestih so čez čas morda prodali in se umaknili na svojo primarno rezidenco – na primer na grad na podeželju. Če so se že za stalno naselili v mestu, je bilo to očitno zaradi njihovega slabega gospodarskega položaja, ki so ga morda želeli izboljšati s porokami z bogatimi meščani.

Medtem ko lahko trdimo, da so fevdalni plemiči v celinskih mestih tu in tam točili ali poskušali točiti vino ali pa ga spraviti v promet (Ptujski statut 1376, člen 23, 120), so se pripadniki mestnih elit v istrskih mestih ukvarjali z raznovrstno trgovino, predvsem z vinom in žitom ter prekupčevanjem z nepremičninami in ladjami ter kreditnimi posli. V gospodarsko življenje svojega mesta so bili torej vpleteni neprimerno bolj kot fevdalno plemstvo v celinskih mestih (Kos, 1998, 70–71) in so v njem igrali vodilno vlogo. Po drugi strani je bil fevdalni plemič v celinskem mestu predvsem potrošnik oziroma iskalec raznih izdelkov in uslug s strani meščanov, ne pa nekdo, ki bi bil globoko vpleten v gospodarsko dinamiko mesta. Mesta v večini primerov ni razumel kot svojega primarnega domovanja, za razliko od članov mestnih elit v Istri. Če celinski plemič v mestih že ni kupoval blaga, je bil morda eden izmed udeležencev deželnega zbora (Bele, 2018, 71–79), ki je potekal v mestu, ali kakšnega drugega političnega dogodka, v katerem je sodeloval njegov gospod. Ob tem si je želel uživati, kupiti izdelke, ki so bili v mestih na prodaj, se srečati z znanci (Kos, 1998, 70–71) ter se morda vsaj malo umakniti pred sorodniki na gradovih.

NOBILITY IN TOWNS AND URBAN ELITES

Martin BELE

University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia

e-mail: martin.bele@um.si

SUMMARY

This article discusses the presence and activities of nobles and patrician elites in the urban settlements in the territory of present-day Slovenia —both inland and Istrian towns, between the thirteenth and fifteenth centuries. Of the continental towns, Maribor, Ptuj and Ljubljana are discussed, and from Istria Piran, Koper and Izola. In that period, nobles from Carniola, Styria, Carinthia and other local nobles increasingly stayed in the inland towns, where they may have been looking for entertainment, sociability, goods and services, etc. Towns in Istria were different. The ancient tradition persevered to a large extent, and they were also marked by Venetian rule. Members of the urban elites in Koper, Izola and Piran were not descendants of feudal noble families, but of bourgeois origin, who managed to attain a privileged position and retain hereditary political power, predicated on real estate and capital. The privileged position of an Istrian urban elite family was reflected in the right to membership in the Great Council—the most important governmental body of a city or town.

Key words: thirteenth century, fourteenth century, urban elites, feudal nobility, Maribor, Ljubljana, Ptuj, Piran, Izola, Koper

VIRI IN BIBLIOGRAFIJA

- Bele, Martin (2018):** Pogumni vojaki in zviti politiki: boji in spletke spodnještajerskih plemičev v 13. stoletju. Maribor, Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Frana Kovačiča.
- Bele, Martin (2011):** Rodbina Trušenjskih. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 59, 1, 7–34.
- Bele, Martin (2021):** Limbuš in Limbuški med 12. in 14. stoletjem. Kronika, 69, 2, 215–228.
- Bonin, Flavio (2016):** Belo zlato krilatega leva: razvoj severnojadranskih solin v obdobju Beneške republike. Piran, Pomorski muzej – Museo del mare »Sergej Mašera«.
- Budicin, Marino (2009):** Treće poglavlje – Srednji vijek, I. Rani srednji vijek. V: Ivetić, Egidio (ur.): Istra kroz vrijeme: pregled povijesti Istre sa osvrtom na grad Rijeku. Rovinj – Rijeka – Trieste, Centar za povijesna istraživanja: Centro di ricerche storiche – Talijanska unija: Unione italiana – Narodno sveučilište: Università popolare, 153–206.
- CKL – Kos, Dušan. (ur.) (1996):** Celjska knjiga listin I: listine svobodnih gospodov Žvoneških do leta 1341. Ljubljana – Celje, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti – Muzej novejši zgodovine.
- Darovec, Darko (2004):** Davki nam pijejo kri: gospodarstvo severozahodne Istre v novem veku v luči beneške davčne politike. Koper, Založba Annales.
- Darovec, Darko (2015):** Auscultauerint cum notario: Istrski notarji in vicedomini v obdobju Beneške republike. Venezia, Cafoscarina.
- Darovec, Darko (2020):** Prisege zvestobe istrskih mest v 12. stoletju. Studia Historica Slovenica, 20, 3, 655–687.
- Darovec, Darko (2022):** Knjiga koprskih kapetanov Slovanov (1587–1724). Acta Histriae, 30, 4, 855–908.
- Darovec, Darko (2023a):** Kratka zgodovina Istre. Koper, Založba Annales.
- Darovec, Darko (2023b):** The Genesis of Koper Medieval Statutes (1238–1423). Acta Histriae, 31, 4, 743–776.
- Dopsch, Hans (1977):** Der Dichter Ulrich von Liechtenstein und die Herkunft seiner Familie. V: Ebner, Herwig (ur.): Festschrift für Friedrich Hausmann. Graz, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 93–118.
- Gestrin, Ferdo (1965):** Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- GZL I – Otorepec, Božo. (ur.) (1956):** Gradivo za zgodovino Ljubljane, 1. zvezek. Ljubljana, Mestni arhiv ljubljanski.
- GZL II – Otorepec, Božo. (ur.) (1957):** Gradivo za zgodovino Ljubljane, 2. zvezek. Ljubljana, Mestni arhiv ljubljanski.
- GZL III – Otorepec, Božo. (ur.) (1958):** Gradivo za zgodovino Ljubljane, 3. zvezek. Ljubljana, Mestni arhiv ljubljanski.

- GZL VI** – Otorepec, Božo. (ur.) (1961): Gradivo za zgodovino Ljubljane, 6. zvezek. Ljubljana, Mestni arhiv ljubljanski.
- GZL IX** – Otorepec, Božo. (ur.) (1964): Gradivo za zgodovino Ljubljane, 9. zvezek. Ljubljana, Mestni arhiv ljubljanski.
- GZM III** – Mlinarič, Jože (ur.) (1977): Gradivo za zgodovino Maribora, 3. zvezek. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, 1977.
- GZM IV** – Mlinarič, Jože. (ur.) (1978): Gradivo za zgodovino Maribora, 4. zvezek. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- GZM VI** – Mlinarič, Jože. (ur.) (1980): Gradivo za zgodovino Maribora, 6. zvezek. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- GZM VII** – Mlinarič, Jože. (ur.) (1981): Gradivo za zgodovino Maribora, 7. zvezek. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- GZM X** – Mlinarič, Jože. (ur.) (1984): Gradivo za zgodovino Maribora, 10. zvezek. Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor.
- GZS IV** – Kos, Franc. (ur.) (1915): Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, Četrta knjiga. Ljubljana, Leonova družba.
- GZS V** – Kos, Franc & Milko Kos (ur.) (1928): Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, Peta knjiga. Ljubljana, Leonova družba.
- GZS VI** – Baraga, France & Božo Otorepec (ur.) (2002): Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku, 6/1. Ljubljana, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.
- Hajdinjak, Boris (2011)**: Mesto Ptuj in njegove elite od 12. do 15. stoletja. V: Mlinar, Janez & Bojan Balkovec (ur.): Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 264–307.
- Hajdinjak, Boris & Polona Vidmar (2008)**: Gospodje Ptujski; Srednjeveški vitezi, graditelji in mecen. Ptuj, Pokrajinski muzej.
- Ivetić, Egidio (2009)**: Treće poglavlje – Srednji vijek, II. Komune i feudi. V: Ivetić, Egidio (ur.): Istra kroz vrijeme: pregled povijesti Istre sa osvrtom na grad Rijeku. Rovinj – Rijeka – Trieste, Centar za povijesna istraživanja: Centro di ricerche storiche – Talijanska unija: Unione italiana – Narodno sveučilište: Università popolare, 207–300.
- Jenko Kovačič, Ana (2022)**: Mesto in škof v Istri v srednjem veku (doktorska disertacija). Ljubljana.
- Kambič, Marko (2011)**: Dušan Kos, Mitja Sadek: Stari izolski statut od 14. do 18. stoletja, prevod s študijo: Univerzitetna založba Annales, Koper 2010. Zvon: kulturno–družbena revija, 14, 4, 48–49.
- Kos, Dušan (1998)**: Kdor z mestom ne trpi, naj se z mestom ne krepí: Ptujski statut iz leta 1376, člen 94. Ljubljana, Ministrstvo za kulturo, Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino.
- Kos, Dušan (2005)**: Vitez in grad: vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.

- Kos, Dušan (2006):** Statut izolskega komuna od 14. do 18. stoletja. Koper – Rijeka, Založba Annales – Državni arhiv Rijeka.
- Kos, Dušan (2016):** Zgodovina morale 2. Ljubezenske strasti, prevare in nasilje ter njihovo obravnavanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kosi, Miha (2008):** Dežela, ki je ni bilo; Posavinje med Kranjsko in Štajersko od 11. do 15. Stoletja. *Studia Historica Slovenica*, 8, 2–3, 527–564.
- Kosi, Miha (2009):** Zgodnja zgodovina srednjeveških mest na Slovenskem: primerjalna študija o neagrarnih naselbinskih središčih od zgodnjega srednjega veka do 13. Stoletja. Ljubljana Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kosi, Miha (2011):** Visoki in pozni srednji vek (10.–15. stoletje). V: Bajt, Drago & Marko Vidic (ur.): Slovenski zgodovinski atlas. Ljubljana, Nova revija – Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko – Inštitut Karantanija, 59–103.
- Kosi, Miha (2018):** Spopad za prehode proti Jadranu in nastanek »dežele Kras«: Vojaška in politična zgodovina Krasa od 12. do 16. stoletja. Ljubljana, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Liechtenstein, Ulrich von (1888a [1255]):** Ulrichs von Liechtenstein Frauendienst I. Bechstein, R. (ur.). Leipzig, F. A. Brockhaus.
- Liechtenstein, Ulrich von (1888b [1255])** – Ulrichs von Liechtenstein Frauendienst II. Bechstein, R. (ur.). Leipzig, F. A. Brockhaus.
- Liechtenstein, Ulrich von (2000 [1255]):** Ulrich von Liechtenstein, Frauendienst: Roman. Spechtler, Franz Viktor (ur.). Klagenfurt, Wieser.
- Mihelič, Darja (1980):** Življenje in poslovanje nekaterih Peronijev v srednjeveškem Piranu. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 28, 1, 14–22.
- Mihelič, Darja (1984):** Agrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340. *Zgodovinski časopis* 38, 3, 193–224.
- Mihelič, Darja (1985):** Neagrarno gospodarstvo Pirana od 1280 do 1340. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Mihelič, Darja (1986):** Življenje in poslovanje nekaterih Cavianijev v srednjeveškem Piranu. *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 34, 3, 125–136.
- Mihelič, Darja (2011):** Pristop k razpoznavanju članov elite: obalna mesta Slovenije v srednjem veku. V: Mlinar, Janez & Bojan Balkovec(ur.): Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 148–165.
- Mihelič, Darja (2014):** Grešni služabniki Cerkve v vidiku določil srednjeveških tržaških statutov. *Acta Histriae*, 22, 4, 847–858.
- Mihelič, Darja (2015):** Posredniki v srednjeveških sporazumih o mejah mestnih teritorijev: severozahodna Istra, 13. in 14. stoletje. *Acta Histriae*, 23, 3, 309–332.
- Mihelič, Darja (2020):** Economic Newcomers in Medieval Piran and Their Inclusion in the Urban Setting (Before the Mid-14th Century). V: Latin Benyovsky, Irena & Zrinka Pešorda Vardić (ur.): Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: The City and the Newcomers. Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 77–97.
- Mihelič, Darja (2022):** Korenine piranske družine Petrogna/Petronio (1257–1350). *Acta Histriae*, 30, 4, 757–798.

- Mlacović, Dušan (2011):** Poznosrednjeveška koprška elita in zgodovinski viri. V: Mlinar, Janez & Bojan Balkovec (ur.): Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 166–186.
- Mlacović, Dušan (2019):** Istrian and Dalmatian Towns – Urban Space and the Elites: the Cases of Rovinj and Rab (Middle Ages and Early Modern Period). *Povijesni prilozi*, 38, 56, 157–180.
- Mlacović, Dušan (2022):** Koper v poznem srednjem veku: opažanja o mestu in njegovih portah po pregledu knjig koprskih vicedominov s konca 14. stoletja. *Acta Histriae*, 31, 4, 819–854.
- Mlinar, Janez (2011):** Zgodovinopisje kot izraz samozavedanja mestnih elit: primer Ptuja, Celja in Ljubljane. V: Mlinar, Janez & Bojan Balkovec (ur.): Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 439–456.
- Mlinar, Janez (2020):** Newcomers in Ljubljana: Possible Comparisons. V: Latin Benyovsky, Irena & Zrinka Pešorda Vardić (ur.): Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: the City and the Newcomers. Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 61–76.
- Mlinarič, Jože (2006):** Maribor od prve omembe kot mesto (1254) do leta 1500. *Studia Historica Slovenica*, 6, 2–3, 261–278.
- Mlinarič, Jože (1973):** Mariborska župnija do leta 1600. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 44, 2, 234–262.
- Pahor, Miroslav (1958):** Oblastni in upravni organi Pirana v dobi Beneške republike. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 6, 3, 109–130.
- Pahor, Miroslav (1972):** Socialni boji v občini Piran od XV. do XVIII. stoletja. Ljubljana, Piran, Mladinska knjiga, Pomorski muzej Sergej Mašera.
- Pahor, Miroslav (1976):** Organizacija oblasti v občini Izola po listinah iz leta 1253 in 1260. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino* 24, 3, 158–165.
- Pirchegger, Hans (1951):** Die Herren von Pettau. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 42, 3–36.
- PNK 1** – Mihelič, Darja (ur.) (1984): Najstarejša piranska notarska knjiga (1281–1287/89). Ljubljana, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU.
- PNK 2** – Mihelič, Darja (ur.) (1986): Piranska notarska knjiga (1284–1288), Drugi zvezek. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa.
- PNK 3** – Mihelič, Darja (ur.) (2002): Piranska notarska knjiga 1289–1292, Tretji zvezek. Ljubljana, Založba ZRC.
- PNK 4** – Mihelič, Darja (ur.) (2006): Piranska notarska knjiga (1298–1317), Četrti zvezek. Ljubljana, Založba ZRC.
- PNK 5** – Mihelič, Darja (ur.) (2009): Piranske notarske knjige – fragmenti (1289–1305), Peti zvezek. Ljubljana, Založba ZRC.
- PNK 6** – Mihelič, Darja (ur.) (2016): Piranske notarske knjige – fragmenti (1284–1296), Šesti zvezek. Ljubljana, Založba ZRC.

- PNK 7** – Mihelič, Darja (ur.) (2018): Piranske notarske knjige – fragmenti (1301–1320/1321), Sedmi zvezek. Ljubljana, Založba ZRC.
- Ptujski statut 1376** – Hernja-Masten, Marija, Kos, Dušan, Milde, Wolfgang & Vladimir Šimič (ur.) (1998): Statut mesta Ptuj 1376; Das Stadtrecht von Ptuj aus dem Jahre 1376. Maribor, Umetniški kabinet Primož Premzl.
- Ptujski statut 1513** – Hernja-Masten, Marija, Vukašinović-Mikuž, Marija & Mihael Koltak (ur.) (2003): Statut mesta Ptuj 1513; Das Stadtrecht von Ptuj aus dem Jahre 1513. Ptuj, Zgodovinski arhiv.
- Radovanovič, Sašo (2015)**: Mariborske ulice nekoč in danes. Miklavž na Dravskem polju, Založba Roman.
- Ravnikar, Tone (2020)**: Maribor v 13. stoletju 1. del: Plemstvo v Mariboru in njegovi okolici na prelomu 12. v 13. stoletje. *Studia Historica Slovenica*, 20, 1, 49–66.
- Ravnikar, Tone (2011)**: Mestne elite v srednjeveških Brežicah in Sevnici. V: Mlinar, Janez & Bojan Balkovec (ur.): Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 250–263.
- Ravnikar, Tone (2023)**: Maribor v 13. stoletju 3. del: mesto in njegovi meščani. *Studia Historica Slovenica*, 23, 3, 611–639.
- RHSt I** – Weisflecker, Hermann & Annelies Redik (ur.) (1976): Regesten des Herzogtums Steiermark, Erster Band, Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark, 1308–1319. Graz, Historische Landeskommission für Steiermark.
- Santonino, Paolo (1991 [1485–1487])**: Paolo Santonino, Popotni dnevniki. Simoni-ti, Primož & Wilhelm Baum (ur.). Celovec, Mohorjeva založba.
- STIZ** – Kos, Dušan & Mitja Sadek (ur.) (2010): Stari izolski statut od 14. do 18. stoletja: prevod s študijo. Koper, Univerzitetna založba Annales.
- STKP** – Margetić, Lujo (ur.) (1993): Statut koprškega komuna iz leta 1423 z dodatki do leta 1668; Statuto del comune di Capodistria del 1423 con le aggiunte fino al 1668. Koper – Rovinj, Pokrajinski arhiv, Center za zgodovinske raziskave.
- STPI** – Pahor, Miroslav & Janez Šumrada (ur.) (1987): Statut piranskega komuna od 13. do 17. stoletja; Gli statuti del comune di Pirano dal XIII al XVII secolo. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa.
- SUB I** – Hauthaler, Willibald (ur.) (1910): Salzburger Urkundenbuch. Bd. 1. Salzburg, Gesellschaft für Landeskunde.
- SUB II** – Hauthaler, Willibald (ur.) (1916): Salzburger Urkundenbuch. Bd. 2. Salzburg, Gesellschaft für Landeskunde.
- SUB III** – Hauthaler, Willibald (ur.) (1918): Salzburger Urkundenbuch. Bd. 3. Salzburg, Gesellschaft für Landeskunde.
- SUB IV** – Martin, Franz (ur.) (1933): Salzburger Urkundenbuch. Bd. 4. Salzburg, Gesellschaft für Landeskunde.
- Štih, Peter (2018)**: Ljubljana v srednjem veku. V: Horvat, Martin (ur.): Srednjeveška Ljubljana. Ljubljana, Muzej in galerije mesta, 18–41.

- Štih, Peter (2011):** Plemstvo in mesta med severnim Jadranom in Panonijo v srednjem veku. V: Mlinar, Janez & Bojan Balkovec (ur.): Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 7–24.
- Štih, Peter & Vasko Simoniti (2009):** Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja. Ljubljana, Modrijan.
- UBSt I – Zahn, Joseph von (ur.) (1879):** Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III. Graz, Verlag des Historischen Vereines.
- UBSt II – Zahn, Joseph von (ur.) (1903):** Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III. Graz, Verlag des Historischen Vereines.
- UBSt III – Zahn, Joseph von (ur.) (1903):** Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III. Graz, Verlag des Historischen Vereines.
- UBSt IV – Appelt, Heinrich & Gerhard Pferschy (ur.) (1975):** Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark, Vierter Band: 1260–1276. Wien, Verlag Adolf Holzhausens Nachfolger.
- Ulrich von Liechtenstein** – <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/cpg848/0469/image> (zadnji dostop: 2022-08-16)
- Vilfan, Sergij (1975):** Tipologija srednjovekovnih gradov Slovenije i etnička struktura njihovog stanovništva. Jugoslovanski istorijski časopis, 14, 1–2, 19–27.
- Weiss, Norbert (2002):** Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter: vergleichende Analyse von Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Graz, Historische Landeskommission für Steiermark.